

**FIRAT ÜNİVERSİTESİ
İLAHİYAT FAKÜLTESİ
DERGİSİ**

*PROF.DR. ŞABAN KUZGUN
ARMAĞANI*

SAYI: 5

ELAZIĞ-2000

İSLAMIN MÜSLÜMAN-HRİSTİYAN İLİŞKİLERİNE BAKIŞI*

Mahmut EYYÜP

Çev. Ramazan IŞIK**

İslâm, başlangıçtan itibaren kitap ehlinin dindarlığı, irfanı ve ruhaniliği ile beslenmiştir. Eski Arabistan'da, çöl rahipleri erkek ve kadınlar için şifa ve ümit, inanç ve uygulamaların kaynağı olmuştur. Hıristiyan ruhaniliği ve kültürünü öğrenme İsa Mesih ve Aziz Paul'den Muhammed'e Araplar için bir cazibe ve gizem havasına sahipti. Bu cazibe, İslâm'dan önce ve sonra Kur'an ve şüürde açık bir şekilde İslami bilginin tezahürü olmuştur. Başka bir şekilde söylemek gerekirse gerçekte, İslâm'dan önce Hıristiyanlık, Araplar için (vahiye dayalı) tek din olmuştur. Arapların dininde, hac ibadetinden başka dua ve dini tören yoktu. Daha önemlisi bu din, uygun bir perspektif veya felsefi tarihten yoksundu. Arapça, Süryani-Arami kültürlü uluslararası ticari özel bir dildi ve Hıristiyan Araplar, Aramice ibadet etmekteydiler¹ Aynı şekilde tamamıyla kötümser ve gelişmemiş ölüm ve talihsizliğin bir temsilcisi olan güvenilmeyen zaman kavramı bilgisinin de ötesinde Arap dini kaba ve ilkeldi². Bu yüzden Yahudi ve Hıristiyanların dini tecrübeleri, yeni inanç için en azından O'nun oluşumu safhasında hem hüccet ve hem de bir referans değeri sağlamış olması gerekir.

İslam ve Hıristiyanlık arasındaki bu özel ilişki; Peygamber Muhammed'in, İslam'ın kutsal yazılarını ve kendi ayırdedici kimliklerinin farkında olmayan ilk toplum ve onların inançlarının özgünlüğünü ima etmekteydi. Yahudi ve Hıristiyan ataları üzerine gelen dinler İslam'ı mesaja taalluk etse bile İslam daha çok sürekli bir farkında olma idi ve onların her ikisiyle İslam'ın tam ayrılmasıyla beraber İslam ve Müslümanların; Hıristiyan ve Yahudilere karşı kararsız bir tutum benimsemelerine yol açtı. Elbette bu tutum, Yahudilere karşı daha az kararsız ve daha çok düşmanca idi. Bununla beraber bu, Medine'deki yeni Müslüman devleti içinde Yahudi toplumunun etkili ve genel olarak iyi organize olmuş politik ve ekonomik şartları yüzündendi. İslam'ın Hıristiyanlık ve Yahudiliğe göre mutlak orjinalliyi, ilkliliği ve üstünlüğü iddiasına inanması, Kur'an ve nebevi hadisin yorumu

* Mahmut Eyyüp ; "The Islamic Context of Muslim-Christian Relations", Conversion and Continuity Indigenous Christian Communities In Islamic Lands Eighth to Eighteenth Centuries, Ed. by Michael Gervers and Ramzi Jbran Bikhazi, Papers in Mediaeval Studies 9 (Toronto: Pontifical Institute of Medieval Studies, 1990), s.461-477.

** Fırat Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Kur'an'ı Kerim Okutmanı, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Felsefe ve Din Bilimleri Dinler Tarihi Anabilim Dalı Doktora Öğrencisi

¹ Trimmingham, s.18-19,54 ve Kitapta Çeşitli Yerlerde

² Kur'an; 45:2, Aynı Zamanda Bakınız İzutsu, s.124-127.

olan Müslüman Fıkıh ve Kalamındaki sadece daha sonraki bir gelişme olduğuna işaret edilmelidir.

İslam, kendisini, başlangıçtan itibaren Tanrıya inanmış ve teslim olmuş İbrahim'i inançların diğer bir ifadesi olarak görmüştür. Üstelik bu inanç İbrahim ile sınırlı olmayıp dahası Musa ve İsa Mesih'in de dahil olduğu İslam dan önceki ve sonraki bütün Peygamberlerin inancıydı. Başta İslam Peygamberi ve hemen onun ardından gelenler, bize göre Müslümanlarla bir arada ve dostluk içinde yaşamının bir bedeli olarak ehli kitabın dinlerini terketmesini gerekli görmemekteydi. Ne de Kur'an; İslam'ın Kutsal Kanunu olan Şeriatın, Musa ve İsa Mesih'in Kutsal Kanununu nesh ettiğini iddia etmektedir. O zaman niçin Müslümanların bu ve diğer istisnai ve üstünlük prensipleri üzerinde ısrar ettikleri ve Kur'an ve hadisteki bütün uzlaştırıcı böylesi prensiplerin Müslümanlar tarafından nasıl kaldırılmış oldukları sorulmalıdır? Bu önemli soruya pek çok ve farklı cevaplar vardır. Ne Hıristiyanların ne de Yahudilerin, Allah ile nihai irtibatlarından sonra gerçek bir dini geleneği kabul etmeye hazır olmadıkları gerçeği bunlar arasındadır. Aynı şekilde İslam dan önce ve Müslüman tarihine şekil veren yıllar boyunca yakın ve Ortadoğu tarihinde hakim olan politik ve askeri şartlarda önemli olmuştur.

Muhammed; İsa Mesih ve Mani'den sonra kendi yeni mesajını tebliğ etti. Böylece İslam, Onların tebliğ etmiş oldukları ve İskender ve Muhammed arasındaki yakın doğu tarihinin önemli dönemlerini tanımlayan evrensel bir mirastı. Ancak Manihaizmin, evrensel bir inanç olarak meşruiyetini tesis etmede başarısız olmasına karşılık, Hıristiyanlık ve İslam başarılı oldu. Bununla beraber Hıristiyanlık ve İslam uzun bir rekabet ve mücadele sonucunda bunu başardılar. Eğer İslam, kendi evrensellik düşüncesinin sınırlarını empoze etmemiş olsaydı, İslam ayırmedici inanç ve kültür olarak kendi var olma nedenini kaybederdi. Böylece İslam kendisi böylesi sınırlar empoze etmekte iken, kendi evrensellik karakterini kaybetmeksizin bunu yapmayı araştırdı. Karşılaşma ve imanın açık uzlaşması istisna Hıristiyanlık ve onun başlıca rakipleri arasında sonuç bir gerginlik olmuştur. Biz, iki toplum arasındaki tarihsel ilişkilerin gerçek anlamda incelenmesi gerektiğine inanıyoruz. Birbirini takip eden çatışma, yaratıcı ortak yaşam ve tahrip edici savaşı açıklayabilen birbirine etki eden süreçler bu çerçevede içindedir. Bu tartışmanın amacı, bu anlamın geri planında faydalı bir hizmet olarak hizmet edecek, ondan beklenen bu İslam'ı ölçüyü ortaya koymaktır.

KARŞILAŞMA VE UZLAŞMAYA KUR'AN'IN BAKIŞI

İslam Peygamberinin mesajının Tevrat'ın ve İncil'in mesajlarına uygun ve tamamlayıcı olduğunu kabul etmiş olması, Kur'an'ın kendi gerçek ve doğruluğuna kitap ehlinin tanıklığına sık sık referansından daha açıktır. Böylece Kur'an; yeni inancı kötileyen Mekkeliler karşısında Muhammed'i tes-

kin etmektedir; “sana indirildiğinden şüphede isen, sende önce indirdiğimiz kitapları okuyanlara sor?” (Kur’an 10/94). Hatta Kur’an, insanları kendisinden şüphe edenleri bilgi ve teskin için daha önceki kitap ehline yönlendirmektedir. “Eğer bilmiyorsanız (ahl al-dhikr) kitaplılara sorun” (Kur’an 16/43). Yine başka bir ömekte Mekke’de tebliğinin başlangıç döneminde Kureyş halkı tarafından iftiraya maruz kalan Peygamber, Cehennemden dokuz melek tarafından beklendiğini ilan ederek, Tanrı’nın vahyinin kesin doğruluğuna kitap ehli ve iman ehli gerçekliğinde O teselli bulmuştur. (Kur’an 74/31). Bu birkaç örnek, üç inanç toplumu arasında Kur’an’a göre olması gereken inanç ve gaye birliğini açık bir şekilde açıklamaktadır.

Kitap ehlinin ve onların kutsal kitaplarının uzlaştırma ve değerlendirme de Tanrısal gerçeği taşıyan kimseler olarak Yahudilik ve Hıristiyanlığı öncelik hakkının tanınması Kur’an’da ve erken nebevi hadiste haber verilmektedir. Peygamberin, Peygamberliğinin sonunda doğru Medine’de Vahyolan bir sure de; Kur’an üç toplum halkını ayıran en önemli iki sosyal engeli kaldırmıştır, yani yememe ve evlilik kısıtlamalarını “Kitap ehlinin yemeği sizin için helaldir, ve sizin yemeğiniz de onlara helaldir, ve kitap ehlinin iffetli kadınlarıyla evlenmek size helaldir (Kur’an 5/5). Bu ayet; daha sonraki fıkıh alimlerinin tartışma konusunu önleyecek şekilde, üç inanç halkı arasında açık bir şekilde sınırsız sosyal münasebeti ortaya koymaktadır. Üstelik uzlaşma birbirine sosyal etki ile sınırlı olmayıp ancak, entelektüel ve teolojik tartışmaları da içermektedir. Kur’an; Müslümanlara kitap ehli ile tartışmalarında hoş davranmayı emretmektedir. “Kitap ehlinin zulmedenler bir yana; onlarla en güzel şekilde mücadele edin, şöyle deyin: Bize indirilene de size indirilene de inandık; bizim Tanrımız da sizin Tanrımız da birdir. Biz O’na teslim olmuşuzdur” (Kur’an 29/46).

Başlangıçtan itibaren, kitap ehline karşı İslam’ın tutumu uzlaşma ve yüzleşmeden birisinin olduğu zaten ileri sürülmektedir. Burada Kur’an’ın aynı anda iki bakış açısı ortaya koyduğu eklenmelidir. Ayrıca yüzleşme; genel olarak ifade etmek gerekirse sadece politik veya sosyal konular etrafında değil ama daha çok tamamıyla teolojik meseleler etrafında mütalaa edilmektedir. İki önemli teolojik mesele; hem Kur’an da hem Kur’an dan sonra gelen hadiste ve hem de yorumla ilgili gelenekte ehemmiyetle tasvir edilmektedir. Birincisi daha önce zikredilmiş olan karşılıklı tanıma ve kabul için Kur’an’ın davetidir. Yahudilere gelince Tanrı’nın seçilmiş insanları olma Kur’an’ın onların gururları olarak algıladığı şey ve bu sebepten onların kendini beğenmişlikleri sebebiyle İslam’ı ve onun Peygamberini reddetmeyi terk etmek için bu bir çağrıydı. (Bakınız; 2/80; 2/142 ve 62/7). Müslüman ve Hıristiyanları bölmeye devam eden ikinci mesele İsa Mesih’in tabiatı ve Misyonu konusudur.

Peygamber ve Hıristiyanlar arasındaki başlıca ik kez ve doğrudan yüzleşme Yemen’de bir Hıristiyan bölge olan Necran Hıristiyanları ile iddialı tartışmasıydı. Bu tartışma, Kur’an da Tanrı’nın lanetinin niyazı olan ünlü

mubahalâh ayetinde zikredilmektedir. (Kur'an 3/61). Mubahalâh; her iki tarafın iddialaşarak Allah'ın lanetinin her iki taraftaki yalancılar üzerine olmasını dileyen eski bir Arap geleneği idi. Bu durumda mubahalâh, İsa Mesih'in insanlığı ve Tanrılığı ile ilgilidir. Böylesi bir tartışmanın vuku bulup-bulmadığına ilişkin problem; burada bizi ilgilendirmemektedir. Necran halkının, politik ve askeri sonuçlarıyla mübahalâh ile meydan okuma yerine ne pahasına olursa olsun ihtiyatla barış ve dostluğu seçmesini incelemek yeterlidir. Hepsinden daha önemlisi (çünkü amacımız) bu tartışmanın kitap ehlini uzlaşma daveti ile neticelenmesini ayetlerin anlattığı gerçeğidir. "...Ey kitap ehli; ancak Allah'a kulluk etmek, O'na bir şeyi eş koşmamak, Allah'ın bırakıp birbirimizi Rab olarak benimsemek üzere bizimle sizin aranızda müşterek bir söze gelin, Eğer yüz çevirirlerse "bizim Müslüman olduğumuza şahit olun" deyin (Kur'an 3/64).

Hıristiyan ve Müslümanlar arasında Kur'an tarafından öngörülen bu ideal ilişki sadece uzlaşma ve bir arada yaşamayı değil aynı zamanda dostluk ve karşılıklı saygıyı da içermektedir. İnanmayanlarla ilişkilerinde sadece teolojik görüş (delil) ve doktrinal formüllerle değil ama kutsiyet ve merhametle de hareket eden çöl rahipleri bu ideale kulak vermekteydiler. Kur'an ilan etmektedir: "İnananlara sevgice en yakın biz Hıristiyanlar diyenleri bulursun. Bu onların içinde bilginler ve rahipler bulunmasından ve büyüklük taslamalarındanadır. Elçiye indirilen Kur'an'ı işittiklerinde; gerçeği öğrenmelerinden gözlerinin yaşla dolarak, "Rabbimiz inandık, bizi de şahidlerden yaz" (Kur'an 5/82-83; aynı zamanda bakınız; 5'84-85).

Kur'an davranışların da yanlış içinde olanları göz önünde buludursa bile, iyi niyetli Hıristiyanları tanımaktadır. Tanrı'nın merhametini umarak manastır hayatını icad eden Hıristiyanlar için bu tam bir örnek delildir (Kur'an 57/27). Bu Kur'an'ı kabulün ayırd edici özelliği ve Hıristiyanlığın faziletini tasdik hoşgörüsü ve uzlaşmanın en açık işaretidir.

Karşılıklı kabul edilme için bu davet; Kur'an'ın kutsal kitapların birliği bilgisine dayanmaktadır. Kur'an hem Tevrat'ı hem de İncil'i yol gösterici ve aydınlatıcı rehber (kaynak) olarak ifade etmektedir. Temel gerçeğin birer ifadesi olarak, inananlar arasında herhangi bir anlaşmazlık veya çatışmada, bunların, biricik hakem olması gerekir (Bakınız 5/46-47). Yine de bu önemli vahiy birliğine rağmen Kur'an iki toplum arasındaki derin çatışmaya dikkat çekmektedir: "Her ikisi de kutsal kitap olarak ifade edilmesine rağmen; Yahudiler, Hıristiyanlığın bir temeli yoktur dediler; Hıristiyanlar da Yahudiliğin bir temeli yoktur dediler (Kur'an 2/113).³ Böylece Kur'an'ın ideal bir amaç ve meydan okuma olarak takdim ettiği ve pek çok Hıristiyan ve Müslümanın bağrına basmaya devam ettiği karşılıklı biliş ve kabul ümidi; karşılıklı dışlama ve reddetme, rekabet ve yarışmaya dönüşmektedir. Yeni iman ve ona bağlı olanlara karşı Yahudilerin olumsuz tutumuna açık bir

³ Bu Ayetin Yorumu için Bakınız Eyyüp Interpreters, s.141-143.

tepki örneği olmak için meydana çıkan şeyde; kendi dinlerine uymadıkça, asla ondan memnun olmayacak olan Yahudi ve Hıristiyanların kaprislerine uymaması konusunda Kur'an, Muhammed'i ikaz etmektedir. (Kur'an 2'120) Bu tepki ve karşı tepkinin sertleşmesi halinde bu üç gelenekte pek çoğu imanlarının gerçek anlamını hemen ihmal edecekti ve eğer onlar, onlarla barış içinde olsalardı onların rakipleri, onların dinine uymaya devam edeceklerdi. Kitap ehli ile tam müşterek bir kelimedede ittifaka hiç ulaşılmayacağı ye'isini Peygamber, Sahabesine Kur'an'ın ayetlerini (sözlerini) söyleyerek hitap etmektedir. "Ey inanlar, Yahudi ve Hıristiyanları dost edinmeyin (müttefik),. Onlar birbirlerinin dostudurlar. Kim onlara dost olursa, O da onlardandır". (Kur'an5/51). Kur'an'ın Müslüman ve kitap ehli arasında diğer sayısız dostluk ve işbirliği emirlerine rağmen, gerçekte belirli bir savaş zamanında politik ittifaklara işaret eden bu ayetler pek çok Müslüman için kaide teşkil eder oldu.

Müslümanların yaptığından daha çok Kur'an dini çoğulculuğu ve iman birliğini tasdiki kabul etmektedir. Sadece, genel bir unsur olarak Kur'an; Tanrı'ya samimi imanı ve salih amel işleme konusunda ısrar etmektedir. Hemen hemen harfi harfine iki kez vuku bulan nadir bir ayet örneğinde bu temel prensip açık bir şekilde ifade edilmektedir. Söz konusu olan ayet; birincisi sure 2'de ve ikincisi sure 5'te Muhammed'in Peygamberlik hayatı sona ermeden önce Medine'de vahy oldu. "Şüphesiz, inananlar Yahudi olanlar, Hıristiyanlar ve Sabiilerden Allah'a ahiret gününe inanıp yararlı iş yapanların ecirleri Rablerinin katındadır. Onlar için artık korku yoktur. Onlar üzülmeyeceklerdi (Kur'an 2/62; 5/69).⁴ Bu ayetteki iki nokta özel bir dikkat çekmektedir. Birincisi, sadece dini bir etiketten daha ziyade burada iman (esastır). Gerçekte birinciyi tenkit eden ikinci nokta, çoğu Müslüman Tarihçi, Kur'an yorumcusu ve heresiograflara göre yıldızlara tapan sabiilerin kitap ehli arasında sayılmalıdır. Yıldızlara taptıkları için, Sabiilerin Mekke'li Müşrikler (Müşrikûn)le sınıflandırılmış olmaları gerekir ve bu yüzden "İslam ve savaş arasında" seçime zorlanmış olmaları gerekirdi yine, yorumculara göre, sabiilerin eski Yahudi Peygamberlerinden bazılarını kabul etmeleri ve kutsal kitap olarak Davud'un Zebur'unu (Psalms) benimsemeleri bakımından Yahudilere benzedikleri için, onlar iman toplumları arasında sayıldılar.

Kur'an, her zaman bütün insanlığa gönderilen evrensel bir mesaj olduğunu iddia eder. Bu yüzden, ister kabul etsin isterse etmesin, bu mesajın seçme özgürlüğü olması gereken diğerlerine takdim edilmesi zaruridir. Bir kimsenin tartışma yoluyla hasmını ikna etmesi teologlar ve filozoflar arasında onurlu bir gelenek olmuştur. Bu yüzden Kur'an, inanlara, diğer insanları hikmet ve iyi öğüt yoluyla Tanrı'ya çağrı da bulunur. Kur'an Müslümanlara emreder; "Onlarla (Kitap ehli) en güzel şekilde tartış (Kur'an 16-125). An-

⁴ Kur'an 2:62 Ayetin Yorumu için Bakınız Eyyüp, İnterpreters, s.109-112.

çak Kur'an sadece teolojik bakışa sahiptir ve politik ekonomik meselelerde ve mücadelelerde görüş belirtmez. Bütün Arabistan İslam ülkesi olduktan sonra Peygamber hayatının sonuna doğru O Arabistan yarımadasının ötesine ve onun çevresine yönelmeye başladı. 629 ve 630 yıllarında hala Hıristiyan bir bölge olan ayrı ayrı mute ve Tebuk'e iki sefer sadece tecrübe açısından önemliydi. Aynı şekilde Kur'an, tecrübe kabilinden böylesi tecrübi Vak'adan bahsetmektedir. Savaş ayeti istisna⁵ Kur'an Müslüman idareciler ve Müslüman olmayan teba arasındaki ilişkilerin düzenlenmesi şekline az şey söylemektedir. Ve hatta bu tartışmalı ayet onların yeni imana girmelelerinden çok önce inanmayan Mekkelilerle Müslümanların ilişkilerini düzenleyen kurallar bağlamında sınıflandırılmaktadır.

Kitaplı dinler olarak İslam ve Hıristiyanlık bilme veya hakikati kabul etmeye arzulu olan her iki taraf teologların geleneğinden daha çok müterek (şeye) sahiptir. Bu hakikat, Hıristiyan ve Müslümanların yaşamları arasında daha önceki ilişkide gerçekleştirildi. Şamlı Aziz John'un İslamı heretik bir Hıristiyan olduğunu ilan etmeden uzun zaman önce; Kur'an, Hıristiyanları imanlarında ifrata kaçan kimseler olarak tanımlar. Azgınlık (ghuluw), İslam'ı heretikliğe eşittir. Kur'an: "Ey kitap ehli dininizde taşkınlık etmeyin Allah hakkında ancak gerçeği söyleyin Meryem oğlu İsa Mesih, Allah'ın Peygamberi, Meryem'e ulaştırdığı kelimesi ve kendinden bir ruhtur. Allah'a ve Peygamberine inanın, "Üçtür" demeyin, vazgeçin, bu hayrınızdır. Allah ancak bir tek Tanrı'dır. Çocuğu olmaktan münezzehtir. Gökklerde olanlarda yerde olanlar da O'nundur. Vekil olarak Allah yeter (Kur'an 4/171) söyler. Bu yaklaşım, doğrudan Hıristiyanlığa karşı olmayıp ancak yanlış olarak Tanrı'ya üç bağımsız Tanrı olarak düşünebilmen Hıristiyanlara karşıdır. Kur'an teslise karşı teolojik görüşler sunmaz ama antropomaifist mutlak ilahi üstünlüğe karşı koyar. Hıristiyan teologlar, ne o zaman ne de şimdi bu Kur'ani iddiaya katılmamaktadırlar. Hıristiyanlar, açık bir şekilde üç Tanrı demek olan teslise inanmazlar. Bu konunun (noktanın) değerlendirilmesi, teslisi İmani bir sır olarak açıklayan Hıristiyanlar nazarında (tarafında) daha çok sabrı, duyarlılığı ve şeffaflığa ve Müslümanlar tarafından da teslisi; matematik bilgisizlik içinde ilahi bir tecrübe değil, Tanrı'nın sonsuz rahmeti (rahmah)'nin bir ifadesi olarak değerlendirmeye gereksinim vardır.

İsa Mesih ve Hıristiyanlar konusunda Kur'an'ın söyleyecek çok sözü vardır. Ancak bu kısa inceleme (araştırma) herhangi bir Kur'an ayetinin tahlilinden veya Müslüman tarihindeki herhangi bir olayı ortaya koymaktan ziyade çok daha karmaşık bu meseleyi açıklarsa, o takdirde bu tartışmanın gayesine iyi hizmet edilmiş olacaktır.

Gördüğümüz gibi Kur'an daha çok Müslüman-Hıristiyan ilişkilerini düzenleyen spesifik kurallardan bahsetmez, ancak böylesi kural ve düzenlemeler için daha çok prensipler ve kaideler ortaya koyar, Kur'an sadece son-

⁵ Bu Ayetle İlgili Bu Kitapta Jane Mc Auliffe Tarafından Yazılmış Olan Makaleye Bakınız.

raki Fıkıhçılar, idareciler ve hatta Kelamcılar tarafından başka ve daha sipesifik kaynaklarla desteklenmek için temel bir kaynak olarak kullanıldı. Müslüman hayatının, diğer alanlarda olduğu gibi bu alanda da Kur'an'dan hemen sonra gelen en önemli kaynak Peygamberin, söyledikleri, eylemleri ve sessiz kalma yoluyla onaylaması demek olan sünneti olmuştur. Müslümanların, diğer toplumlarla, özellikle Hıristiyan toplumu ile incelenmesi gereken bu geniş ve karmaşık İslami bağlamdaki ilişkilere girişimimizi tamamlamak için biz kısaca Peygamberin sünnetine ve O'nun yorumuna ve sahabesiyle olan haleti ruhiyesine döneceğiz. Hatta buradaki durum daha komplekstir. Ama aynı derecede öğreticidir.

KARŞILAŞMA VE UZLAŞMADA NEBEVİ HADİS

Kur'an sadece vahye dayalı olan gerçek dine bakmaktadır. Anlamalı bir Müslüman-Hıristiyan diyalogu yolunda İslamcı vahiy kavramının büyük engel olarak yer aldığı inkar edilemez bir gerçektir. Bununla beraber bu kompleks problem bu tartışma alanı dışında kalmaktadır. Ayrıca İslam'ı bakış açısından, bu kutsal kitapların birliği bir iman ve kader birliğini teşvik edebilir ve etmektedir. Kitap ehli-i kavramı, (ahl al-kitap) Yahudiler, Hıristiyanlar ve Müslümanlar arasında bütün kimliklerin dahil olmadığını anlatmaktadır. Daha dindar toplumlar olarak, kutsal kitapların imanlarının temeli olduğunu peşinen iddia eden zerdüştiler ve Hindular gibi liste büyümektedir.⁶

Müslüman ve Hıristiyanlar arasındaki bu iman ve kader birliği Kur'an'da ve hadiste etkili bir şekilde açıklanır. Peygamberin'in Medine'ye göçünden önce Bizanslılar, Franslılara Mağlub oldular. Küçük bir Müslüman zümresi onlar gibi bir kitap ehlinin mağlub olmasında hayal kırıklığı hissettiler. Kur'an bu mağlubiyete ve nihayette onun tersine döneceğine işaret etmektedir. Rumlar (Bizanslılar) en yakın bir yerde yenildiler, onlar bu yenilgilerinden sonra birkaç yıl içinde (üç ila dokuz yıl arasında) galip geleceklerdir... İşte o gün inananlar istediğine yardım eden Allah'ın yardımına sevineceklerdir. O' güçlüdür, merhametlidir. (Kur'an 30/2-5) Muhadisler, Bizanslılar yenildiği zaman Farşlılar gibi kutsal kitaba sahip olmadıkları için Kureyş halkının mutlu olduğunu bildirmekteydiler Ancak bu ayet vahyolduğu zaman Müslümanlar mutlu oldular. Çünkü Müslümanlar ve Hıristiyanlar kitap ehli idiler. Abu Bekir, Sevinçli bir şekilde ayeti ilan ederek Mekke sokaklarında dolaştı. Kureyş halkı 5 veya 6 yıl içinde Bizans zaferi üzerine bir bahisle Abu Bekir'e meydan okudu. Ancak Bizanslılar 7 yıl sonra Farşlılar üzerine zafer kazanmayı başardılar ve Abu Bekir bahsi kaybetti.⁷

⁶ Kur'an da Zerdütlerin kitap ehli arasında sayılmalarına rağmen (Kur'an, 5:69), bununla beraber onlar, Abbasiler dönemi boyunca bir kutsal yazılar kanunu oluşturarak iddialarını güçlendirmeyi araştırdılar. Hindulara kitap ehli olarak davranılması ile ilgili bakınız Ahmet, s.79-80.

⁷ Tirmizi, C.8.s.335-336.

Müslüman ülkesinde, Kur'an'ın Kitap ehlinin dini kabul ve barış içinde birlikte yaşamanın bir şartı olarak İslama dönmesini gerekli görmediği daha önce tartışıldı. Gerçekte Kur'an'ın ideali Allah'ın bütün Peygamber ve kutsal kitaplarını tasdiki kapsamı gereken Tanrı'ya imandır. Bu gerçek doğruluk olan salih ameli ortaya koyan evrensel imandır. (Kur'an 2/177). Bu görüş aynı şekilde peygamberi gelenekte de tam desteğini bulur. Peygamberin şöyle buyurduğu rivayet edilir: "Kendi peygamberine ve Muhammed'e inanan kitap ehlinde herhangi biri iki misli ödüllendirilecek"⁸ iman ehli arasında iyi ilişkilerin tesis edilmesinde kesin bir faktör olarak Kur'an'ın imanı esas aldığı ve tek başına dini esas almadığı da ileri sürülmektedir. Dini kültürel bir kimlikten yoksun bir kimsenin ortak bir ibadete bile ihtiyacı yoktur. Ünlü hadisçi İbn Abbas; Peygamber'in meşhur sahabeti Muaz b. Cebel'i Yemen'deki kitap ehli üzerine kendi temsilcisi olarak gönderdiğinde peygamber'in Muaz'a aşağıdaki talimatları verdiğini rivayet etmektedir. "Kitap ehline git. Allah'tan başka Tanrı'nın olmadığına ve benim tanrı'nın elçisi olduğuma tanıklık etmeye onları davet et. Eğer onlar buna teslim olursa O takdirde onlar arasında zengin olanlardan alınması gereken ve fakirler arasında dağıtılması gereken zekatın onlara Allah'ın emri olduğunu onlara tebliğ et Eğer onlar bütün bunlarda size itaat ederse o takdirde onların ana mallarına dokunmaktan sakın. Mal ve Tanrı arasında engel olmadığından ibadette baskıdan kaçın."⁹

Bunun dine dönmeye bir davet olduğu ileri sürülebilir. Bununla beraber sonraki fıkıhçılar ve teologlar, iman toplumlarını tanımlayan ve sınırlayan bir sisteme bu ve diğer nebevi hadislerle indirgediğinde bu sadece problem olacaktı, Kur'an, Tevrat ve Doğulu Hıristiyan dindarlığının semitik dil çevrelerinde iman ve ibadet teolojik bir doktrinin sadece bir tasdiki olmayıp ancak Tanrı'ya adanmış kutsal bir hayatı tasdiktir. Bu semitik dil çevrelerinde Musa'nın, İsa'nın veya Muhammed'in Peygamberliğini tasdik etme O' Peygamberin Cemaatin de (toplumunda) üyeliği ima etmez. Muhammed'den kısa bir süre sonra iseviye gibi Yahudi mezhep üyeleri Musa, İsa ve Muhammed'i Tanrı'nın gerçek Peygamberleri olarak kabul ettiler.¹⁰

Kur'an'da kullanıldığı gibi "Kitap ehli" kavramı, belirli bir niteliği olmayan iman-kimlik kavramıdır. Düşmanca bir bağlamda kullanıldığı zaman bile yine savaş ayeti istisna- O' yasal bir statüye delalet etmez. Müslüman fıkıhçılar, savaş ayetini fark gözetmeden bütün Yahudi ve Hıristiyanlara uygulamalarına rağmen, ayet açık bir şekilde onların kendi iman ve ahlaklarının emirleriyle sınırlanmayan kitap ehli arasında olanlara işaret eder. Genel Kur'ani görüşün ve özellikle bu ayetin açıkça tersine Fıkıhçıların bütün kitap ehli kavramından anladığı şey, sadece Müslüman olmadıkları için onla-

⁸ Majah; C.1.s.629.

⁹ Majah, C.1.s.568.

¹⁰ Bu Mezheplerin Bir Tartışması için Bakınız Wasserstrom.

rn bu ayetin sert hükümüne tabi oldukları şeklindedir. Gerçekten, Kur'an ve hadisten bu tür bir umumileştirme Müslümanların Yahudi ve Hıristiyanlarla ilişkilerinde sonraki Müslüman fıkıhçılar ve kalamcılar için hakim bir örnek oldu. Dahası genel olarak Allah'ın O'nun peygamberinin ve Müslümanların korunması veya zimmeti altındaki insanlar ehli zimmet belirli bir niteliği olmayan kitap ehli sıfatı yer değiştirdi.

Zimmet ehlinin alçak gönüllülikle boyun eğmelerinin en ayırdedici işareti açık gönüllü olmalarına karşılık, onların kendi elleriyle vermeleri gereken cizyeyi savaş ayetine uygun olarak ödemeleridir (Kur'an 9/29). Hıristiyan ve Yahudilerin, Müslüman devlete askeri hizmette bulunmaksızın, korunmalarına karşılık olarak tasavvurlar geliştiği için cizye bir kamu hizmet vergisi oldu. Sosyal olarak cizye, Müslümanların içerideki statülerini ima eder. Bu yüzden cizye ekonomik bir sorumluluktan daha çok sosyal bir lekedir.

Kendi adını taşıyan Medine fıkıh ilmi okulunun kurucusu Malik b. Enes el-Muvatta isimli hadis külliyyatında cizyenin istisna edilmiş olan kadın ve çocuklara karşılık sadece ergenlik çağına ulaşmış olan erkeklerden yani silah taşıyabilen erkeklerden alındığını ileri sürmektedir. Daha fazla taahhüdün görülebildiği bu ekonomik düzenlemenin tabiatı; Yahudiler veya Hıristiyanlar ikamet ettikleri kendi şehirlerinin dışında ticaretle meşgul oldukları zaman onlarla evrensel zimmetlerinin bir parçası olarak Müslümanların korunmasına tabi oldukları ülkeden uzakta korunmalarına karşılık olarak onlar, kazançlarının onda birini ödemek zorundaydılar.¹¹

Zimmet kavramı, iki kişi veya toplum arasındaki bağlayıcı bir vaad anlaşma veya sözleşmeyi ifade eder. Zimmet kutsal bir güven veya ihlal edilemeyen bir sorumluluktur. Müslümanlarla diğerleri arasında bir zimmet veya bir korunma anlaşması yapıldığı zaman bu zimmet, Allah ve O'nun peygamberi adına yapılmaktadır. Bu yüzden zimmet ehli Allah'ın insanların gerçekliğindedir.¹² Bu nedenle, Allah'ın yaratıklarına verdiği ilahi sıfatlar olarak, onlara rahmet, şefkat, itimat ve sadakat gösterilmesi gerekir. Peygamberin şöyle buyurduğu yaygın bir şekilde haber verilmektedir. "Şüphesiz, Müslümanlarla bir anlaşması olan bir kişiyi-Allah'ın ve O'nun Peygamberinin korunması altında iken- öldüren herhangi biri, Allah'ın zimmetini ihlal etmiş olacaktır. Kim bunu yaparsa yetmiş yıllık bir seyahat mesafesinden hissedilen cennet kokusunu hissedemeyecektir".¹³

Bu ilahi koruma; Müslüman yönetimi altındaki dokunulamaz can ve mal haklı kitap ehli üzerine ihsan değildir. Aynı zamanda bu koruma onlara giyim tarzlarında ve genel davranışlarında bile bir kutsal olma ve doğru dav-

¹¹ Malik, C.1s.16,270

¹² Ehli zimmet kavramının inkişafı onun Yahudi ve Hıristiyanlara tatbiki için bakınız Eyyüp, "Dhimmah" s.172-182.

¹³ Tirmizi, C.5,s.88

ranma ruhu verir. Peygamberin; Mekkelilerin yaptığı biçimde saçlarını ikiye ayırma yerine saçlarını aşağıya uzatarak kitap ehlini taklit ettiği rivayet edilir. “peygambere aksini yapması emredilmedikçe”¹⁴ Peygamber, herşeyde kitap ehli ile mutabık kalmayı dilediği için bunu yapmaktaydı. Bu kardeşlik sempatisi ve Müslüman yönetimi altındaki kitap ehlinin katlanmak zorunda kaldığı zûnnar ve diğer ayırt edici boyun eğme işaretleri arasındaki fark anlaşılabilir farklı bir dünyanın var olmasındandır.

Kitap ehlinin ruhani özel statüsü, aşağıdaki ahirete ait nebevi hadiste diğer bütün insanlarla canlı bir şekilde karşılaştırılmaktadır. Peygamber, Cennetin büyük saadetini ve özel karakteristiklerini tanımlamayı başlıyor. Bu uzun pedagojik hadisin gayesi, insanları iman ve salih amelleri konusunda teşvik etmektir. Peygamber, “Allah’ın O’na bildirdiği şeyi” insanlara tebliğ ediyordu. Allah şöyle buyuruyor, “Bütün kullarımı hanif inancı üzere yarattım (Hunafa), O zaman şeytanlar onlara geldi ve onların imanlarından sapmalarına neden oldu. Benim helal kılmadığım şeyleri, şeytanlar onlara helal kıldılar ve benden başka bildirme yetkisi olmayan şeylerle ilgili olarak bana ortak koşmayı onlara emrettiler” Peygamber devam etti: “Allah yeryüzündekilere baktı ve kitap ehlinin küçük bir grup istisna onlardan Arap ve Arap olmayan herkesi hakir gördü”.¹⁵ Bu istisna edilen kitap ehli sonraki fıkıhçıların pis ve küfür olarak bahsettikleri kitap ehli ile aynıdır.

Konstantin yönetimi altında bir devlet dini olmadan önce şekilci dönemdeki Hıristiyanlığın aksine, sosyo-ekonomik ve dini-politik bir düzen olarak başlangıçtan itibaren İslam anlaşılmaktaydı. Bu durumun cemaate ait namazlarda, hac ibadetinde zekatta veya zorunlu dini sadakada temelleri vardır. Medine’de bu gerçekler, insanlık tarihinde kısa bir sürede, uluslar arası alanda en çok tanınan bütün İslam politikalarına payanda olan bir devlet yapısına dönüştürüldü.

Muhammed ne bir siyaset teorisyeni ne de bir evrensel kanun düsturları yazarıydı. O, kutsal vahiy alan ve tebliğ eden bir peygamberdi. Bu kutsal vahiy peygamberin sünneti ile birlikte uyumlu bir fıkıh yapısı oluşturamaz. Ancak Müslümanlar için kesin bir fıkıh ve ahlak kaynağıdır. Pek çok topluluklar ve bireyler Allah’ın kitabının ve O’nun Peygamberinin sünnetinin doğru yorumuna sahip olduklarını iddia etmektedirler.

Manen ve ahlaken Peygamberle birlikte yaşamış oldukları gerçeğinden yüksek statü kazanmış olan en önce ve en çok hürmet edilen Peygamberin Sahabesi olan bu tür insanlar Kur’an ve sünnetle beslendiler. Bu yüzden onlar, toplumun ahlak bekçileri ve normatif rehberleri olarak davrandılar. Sahabeden biri; Suriye’de bir çeşit ceza olarak kızgın güneş altında ayakta bekletilen kitap ehlinin bir gurubu gördü. O’ bunların kim olduğunu

¹⁴ Hanbel, Musnet, C.1, s.245-247.

¹⁵ Müslim; C.4, s.299-300.

sordu, ve O'na ülkelerinde vergilerini ödemeyenler oldukları söylendi sahabi insanlara işkence edenlerin yeniden dirilme gününde Allah'ın cezalandıracağını söylediğini, Allah'ın elçisinden işittiğine şahit olduğunu söyledi” O' zaman o gitti ve peygamberin bu hadisini Suriye Valisine açıkladı ve Suriye Valisinin O insanları serbest bırakmayı emrettiği bize rivayet edilir.¹⁶

Peygamberin sahabelerinden en çok hürmet edilen ve beğenilenlerden biri ikinci halife Ömer b. Hattap olmuştur. Son arzusunda da Ömer kendisinden sonraki halifeye şöyle tembih etti. “Tanrı'nın ve O'nun elçisinin zimmetinde olan insanlarla ilgili olarak sözleşmelerini yerine getirmesini O'na emrediyorum. O' Onları savunmada mücadele etmelidir. (harfi harfine onların arkasında) Ancak onlar ellerinde olmayan şeylerden de sorumlu değildir.¹⁷

Peygamber, savaş anında düzenli savaşmaya ve savaşa bir gaye kazandırmaya çalışmıştır. Bütün bunlardan başka hem peygamber hem de devlet adamı olarak, savaşın yüce gayesi olabilmesine karşılık her savaşın bir parçası olan insanlık trajedisini azaltmak için bir davranış yasasını ortaya koymuştur. İslam'ı kabul etmeden önce komşu bir Arap kabilesine karşı saldırılarının birinde Peygamberin askerleri bazı çocukları öldürdü. Bu O'na söylendiğinde kızgın bir şekilde şöyle diyerek askerleri ayıpladı. “Niçin bazı insanlar savaşta çocukları bile öldürmekten kendilerini alı koymazlar” onlardan biri Ey Allah'ın elçisi onlar müşrik çocuklarıdır. Diye cevap verdi. Peygamber karşılık olarak sizin en iyiniz kesinlikle müşrik oğullarıydı dedi. O' zaman peygamber ikinci kez asla çocukları öldürmemeyi emretti.¹⁸

Peygamber her ne zaman bir ordu veya müfreze sevk ettiğinde ordu komutanına Allah'tan korkmasını ve emri altındakilere çok nazik davranılmasını emrettiği yaygın bir şekilde haber verilmektedir. Peygamber şöyle diyerek askerlerini savaşa gönderirdi. “Allah adına ve Allah yolunda savaşın, Allah'a imanı reddedenlerle savaşın ama aksine davranmayın bir savaşçıyı kötürüm bırakarak veya bir çocuğu öldürerek hainlik etmeyin”¹⁹ Şüphesiz, açıkça tarihin tanıklık ettiği gibi Müslümanlar her zaman bu emirleri dikkate almamışlardır. Yine de Müslümanların davranışlarını düzenleyen bu ve diğer kuralların savaşta her zaman ihmal edildiğini söylemek aynı şekilde tarihsel gerçeklere ters olacaktır. İslam'ın savaşı bir insan gerçeği olarak kabul etmesi ve savaşta tam ahlaki prensipler nizamı ortaya koyması gerçeği kitap ehline karşı kendi aralarında Müslümanların hoş görü ve lütufkarlık göstermesine bize göre önemli ölçüde katkıda bulunmuştur.

¹⁶ Hanbel Müsnad; C.3,s.403.

¹⁷ Buhari, C.1,s.185.

¹⁸ Hanbel Müsnad; C.3, s.435; Aynı Zamanda Bakınız C.4,s.24.

¹⁹ Tirmizi; C.5, s.338.

Hayatının sonuna doğru peygamber; kendi yeni toplumunun iman ve disiplini ile çok zengin önemini hissetmeye başladığı daha önce incelendi. Peygamberin Suriye'ye ilk seferi başarısız oldu. Bununla beraber bu başarısızlık; Özellikle İslam'ın Arabistan'ı birleştirmesinden sonra Hicaz sınırlarının ötesine gitmede Müslüman ordularını yıldırmadı. Bu nedenle peygamber Bizans ülkesine yeni bir askeri sefer için hazırlıklara başladı. Bununla beraber plan tamamlanmadan önce peygamber vefat etti. Peygamberin vefatından kısa bir süre sonra, usame b. Zeyd'in komutası altında Suriye sınırına doğru büyük bir ordu yola çıktı. O zaman ilk halife olarak yeni göreve başlamış olan Ebu Bekir Medine dışındaki maiyetinde olan orduya, savaşta Müslümanların davranışlarına ilişkin aşağıdaki talimatları bildirdi. Peygamber buyuruyor; "savaşta biri diğerini ifşa etmesin. İhanet eylemini işlemeyin, savaşçı bir orduyu bozmayın veya genç bir çocuğu yaşlı bir adamı veya kadını öldürmeyin. Meyveli ağaçları kesmeyin. Yemek için ona ihtiyaç duymanız istisna bir koyun, bir inek veya bir deveyi kesmeyin. Hücrelerinde kendilerini ibadete adanmış olan insanları (yani rahipleri) geçeceksiniz. Onlardan kendilerini adanmış olanları kendi haline bırakınız".²⁰ Bu etik kuralları genellikle sadece Müslümanlarla gayri-Müslimlerin aralarındaki savaşlarda ihlal edilmez ama aynı şekilde kendi aralarındaki iç çatışmalarda da ihlal edilmektedir.

Bu tartışmanın gayesi Müslüman fetihlerini haklı çıkarmak veya onlar için özür dilemek değildir. Ne de Yahudi ve Hıristiyan tebaalarına karşı işlemiş oldukları yanlışları dolaylı Müslümanları temize çıkarmayı diliyoruz. Amacımız daha çok Hıristiyanlık gibi temel gayesi toplumu ıslah etmek, zulüm ve ahlaksızlığı kaldırmak için ilk ve en başta dini bir sistem olan İslam gerçeğini vurgulamaktır. Dinin gayesi, burada yeryüzünde Allah'ın hükümlerini tesis etmektir. Müslüman ve Hıristiyanların bu amacı gerçekleştirmede ortaklaşa başarısız oldukları inkar edilmesine karşılık, dürüst bir tarihçinin iki toplumun tarihindeki analizinde onun önemini gözden uzak tutmaması gerekir. İsa Mesih'in hayatı ve öğretileri olmaksızın Hıristiyan tarihine bakılmıyorsa, Kur'an, sünnet ve ilk nesil Müslümanların hayatları bağlamında İslam'ı ele almaksızın artık biz, daha fazla Müslüman tarihi inceleyemeyiz. Müslüman fıkıhçı ve politikacılar çalışmalarında sadece varsayımlara dayalı hüküm vermek yerine, verdikleri hükümlerin idealleri ve imanlarının kıymetleriyle uyuşup-uyuşmadıklarına bakmaları gerekir.

Her şeyi açıklayabilen belgeler olarak ele alındığı zaman tarih; duygusuz bir olayların akışı değildir. Hiçbir "dine dönüş hikayesi" yorumsal görüşler veya bu veya şu idarecinin döneminde vuku bulması nedeniyle toplumların karmaşık ilişkilerine ait olan zengin ve kopleks iman- gelenekler tamamıyla açıklanamaz. Ciddi bir tarihçinin, (İslam söz konusu olduğunda)

²⁰ Muttaqi Hindi, C.10, s.579.

konusu gereği teolojik, ahlak ve İslam konusunda bilgi sahibi olması gerekir, diğer yandan, ciddi bir ilim ihtiyacını entelektüel bir dürüstlikle koruyabilirse bir tarihçinin insanın toplum hayatındaki iman boyutuna duyarlı olması gerekir. Hem Müslüman hem de Hıristiyan toplumları zengin ve evrensel bir medeniyete doğru motive eden ve güç veren bu boyuttaki bir imandır. O sahip olunan iman dır ki insan tarihinin evrelerinde onlar rollerini oynamaya devam ettikleri sürece kendi kültürlerinin hükmedicisi ve besleyicisi olarak hizmet etmeye devam edecektir. Bu bağlamdaki iman ve ahlaki sorumluluk-tur ki dine dönüş ve süreklilik bakımından hem Müslüman hem de Hıristiyan toplumlarda incelenmesi gerekir.

DİNDEN DÖNME VE DİN ÖZGÜRLÜĞÜ

Müslüman-Hıristiyan ilişkilerinin incelenmesinde en çok altı çizilmesi gereken bir faraziye vardır ki Hıristiyanlıktan İslam'a dönüş asla özgür dine dönüş değildir. Bu İslam'ın, Hıristiyan imanının ruhaniliğinden yoksun olduğu varsayımından kaynaklanmaktadır. İslam; ruhani ve ahlaki İsa Mesih örneğine sahip değildir. İslam'ın bir Hıristiyan hareketliliği olduğu veya daha çok Hıristiyan bir bilginin sözlerinden ibaret olduğu, İncil ve Musa Şeriatının gayr-i meşru bir ürünü olduğu iddia edilmektedir.²¹ Bu nedenle İslam'da iyi ve güzel olan şey aslen Hıristiyan olması gerekir, İslam'ın geri kalanı can sıkıcı değersiz şeylerdir. Bu yüzden ihtidaların zorlama veya gizli saiklerle yapılmış olması gerekir. Hıristiyanların İslam'a koşmaları, ya cizye vermekten yada ikinci sınıf bir statüye boyun eğme ve rahatsızlığından kaçınmak için, yahut da İslam devletinde faydalı bir askeri güvenlik veya idari işler için olduğu ileri sürülmektedir.

Tarihçiler, bu tür olaylarla ilgili pek çok mufassal belgeye sahiptir. Böylesi tecrit edilmiş olaylar bütün bir hikayeyi anlatmayacağı için, diğer bütün ihtidalar ve özellikle büyük çaplı ihtidalar genellikle gerçeği bilemeyecek kadar cahil basit köylülerin ihtidaları olarak açıklanır. Genellikle bu bilinmeyen yığınlar, batıl ve ilkel bir kültürle hakim bir toplumun parçası oldukları için muamma Hıristiyanlar olarak takdim edilir.

Bu varsayım birkaç ciddi istidlale sahiptir. Biricisi bu varsayım gerçek Hıristiyanlık bilgisinin küçük bir elit teolog ve rahiple sınırlı olduğunu ortaya koyar. İkincisi bu varsayım İslam'a dönenlerin tamamının basit köylüler veya fırsatçı kimseler olmadığı gerçeğini göz ardı etmektedir. Üçüncüsü ve muhtemelen en önemlisi cahillik, ayartma veya güç kullanmanın bir tezahürü olarak böylesi bir varsayım, milyonlarca insanı imani teslimiyetten uzaklaştırmak için Müslüman ve Hıristiyanların yanısıra İslamiyet ve Hıristiyanlığı da tahkir etmektedir. "Cahillik" açıklaması somut bir kanıttan yoksun olduğu için ne ispat edilebilen ne de edilemeyen taş çatlasa bir varsayımdır. Şüphesiz dini teslimiyet, böyle cahillik olarak addedilirse o halde insanlık tarihinde çok az kültürlü insan bulunmaktadır. Baskıya gelince o

²¹ Palacius, s.277.

pek çok şekilde olabilir. Farz edelim ki olsun, her iki dinde de kuvvete dayalı pek çok ihtida olaylarının olduğu belgeler bulunmaktadır. Ama İslam tartışma konusu olduğunda dini özgürlük ilkeleri ve onun rolü Müslümanlık tarihinde göz ardı edilemez.

Bu temel ilke Kur'an da açıkça ifade edilmektedir. "Dinde zorlama yoktur" (Kur'an 2/256). Bu ayet, Müslüman düşünce fıkıh ve teoloji tarihinde hem önemli hem de en çok tartışmalı ayetlerden biri olmuştur. Bu ayet önemlidir çünkü, bu ayet İslam'ı hoş görüye delil göstermek ve Kur'an'a dayalı şeriatın bütünlüğünü korumak için hem kelimacılar ve hem de fıkıhçılar tarafından baş vurulan bir referans olmuştur. Bu ayet tartışmalıdır çünkü, kriz zamanlarında Müslümanların komşuları ile ilişkilerinde fıkıhçılar kutsal kitaplarının emirlerine karşı geleceği aşkar olmaksızın kriz anını atlatmak için daha çok çaba sarf etmişlerdir.

Klasik Kur'an yorumcuları, genel olarak bu ayetin sipesifik bir duruma cevap olarak vahyolduğunu kabul etmektedirler. Medine'de ticaret yapan Suriyeli Hıristiyan yağ tüccarlarının etkisi altında Hıristiyanlığa ihtida eden bir adamın iki oğlu vardı. Gençleri ikna etmek için boşuna gayret sarf ederek gençlerin babası Peygambere gitti ve şikayette bulundu "Ben onları bakıp gözetmekte iken benim bir kısmımın ateşe girmesine izin mi vereceksin?" Peygamber, bu ayet vahyoluncaya kadar hiç cevap vermedi. O zaman adam iki genci İslam'a döndürmekte zorlamadan vazgeçti. Gençler tüccarlarla Suriye'ye göç ettiler.²²

Kitap ehlinin özgürlüğünü sınırlamaksızın, bu din özgürlüğünü açıkça teyit eden Kur'anda yine başka ayetlerde vardır. Kur'an Muhammed'i bir uyarıcı (yani uyarıyı yüklenen kimse) olarak adlandırır. Peygamberin görevi gerçeği tebliğ etmektir. Ama inanıp-inanmamaya ilişkin olarak Allah'ın Peygamberinin bir sorumluluğu yoktur. Allah Kur'an'da buyuruyor: "Rabbin dileyseydi, yeryüzünde bulunan bütün insanlar inanırdı. Öyle iken insanları inanmaya sen mi zorlayacaksın?" (Kur'an 10/99) Yine başka bir ayette gerçek Allah tarafından bilindiği için imanın kişisel bir seçim olduğu açıklanır. "...Gerçek Rabbinizdendir. Dileyen inansın, dileyen inkar etsin" (Kur'an 18/29).

Bir kimse ister kabul etsin isterse etmesin gerçeğin ve insan özgürlüğünün ilahi vahiy olduğu düşüncesi, vahyin ve insan sorumluluğunun İslami görüşe temel olduğudur. Bu insanla başlangıçtaki ilahi sözleşmenin temelinde dayanır (Kur'an 7/172) ve bu nedenle teklifin temeli ve onun sonuçları bundan sonra ya ödül yahut ta ceza olacaktır. Dinde zorlamanın yasaklandığı ayet, şöyle açıklanmaya devam etmektedir: "...artık hak ile batıl iyice ayrılmıştır." Ayet, putları inkar edip Allah'a iman seçen bir kimsenin kopmak bilmeyen sağlam bir kulpa sarıldığı teyidi ile sonuçlanmaktadır.

²² Bu ayetin yorumuna ilişkin olarak bu ve diğer hadisler için bakınız Eyyüp, interpreters, s.252-256

Ahlaksız zorbalarmın, saf kimselerin veya bağınazlaşmış dini tutucu kimselerin davranışlarının aşırılığını kontrol etmede bu ayetin önemli bir rol oynadığı ileri sürülmektedir. Zorlama ile İslama ihtida eden Hıristiyanların; genellikle imanlarına geri dönmeye izin verilmesine kaynağın bu ayete dayandığı ifade edilmektedir. Şüphe yoktur ki bu iman özgürlüğü ilkesi, hakim bir Müslüman toplumu içinde doğru Hıristiyanlığını korumaya yardımcı olmuştur.

Bir kimsenin inanç ve ibadetlerini başka bir inanç için değiştirmesi asla basit bir din değiştirme olamaz, Din değiştirme, genellikle tam bir milli ve kültürel sadakatı değiştirmeyi öngörmektedir. İslam ve Hıristiyanlığın kişi kazanma görevi mutsuzluğu içinde Tanrı ve İsa Mesih için değil ancak din için rekabet ettiği İspanya'da ve kuzey Afrika'da, Mısır'da ve Suriye'de ve hemen hemen bütün bölgelerde durum bu olmuştur. Bu din putperestliği, Tanrı ve iman adına tarifsiz acılara, ızdıraplara ve kan dökmeye neden olmuştur. Bu ister İspanya'da ki engizisyonlarda isterse haçlı savaşlarındaki şehit edilenlerin durumu olsun sonuç aynı olmuştur. Hayatlar yok edilmiş ve yüce ilkeler amaçsızca ihlal edilmiştir. Haçlı savaşları hala iyileşmemiş olan yara izleri bırakarak sona ermiştir. Müslümanlar İspanya'dan kovulmuş ve İslam kanla yıkanmıştır. Ancak Müslümanlarla Yahudiler kültürel olarak ve dini ortak yaşamda zengin ve eşsiz bir tecrübe kazanmıştır. (Acaba) dindar rahip ve onun şehit yoldaşları gayelerine ulaştılar mı?

Müslümanlarda aynı şekilde Allah ve İslam adına bu din putperestliğinden suçlu bulunmaktadır. Onlar da İspanya-Arap tecrübesinin yok olmasına katkıda bulunmuşlardır. Eğer Müslümanlar, Kur'an'ın ahlaki emirlerini geçersiz ve genellikle bağınazlaşmış kanunlara indirgeme yerine Kur'an'ın ahlaki emirlerini anlamayı araştırırsalardı, tarihte Müslüman-Hıristiyan ilişkileri daha insancıl ve şüphesiz daha dindarane olurdu.

Günümüzde iyilere daha çok itimat telkin etmek ve İslam'ın barışçıl yollardan yayılması için çok zeki fıkıhçılara ve hatta aydın yöneticilere değil ancak dindar tüccarlara ve sufilere ihtiyaç vardır. İslam'a ihtidanın yaygınlaşması için dindar Müslümanların dindar Hıristiyan, Yahudi, Hindu ve diğer sağ duyulu yağınlarla olan etkileşimi, bu uzun ve fark edilemez bir süreçti. Bu tam ve organize olmayan misyonerlik faaliyeti artık daha fazla "Cahil köylüler" arasında icra edilmemeli ancak yüksek kültürlü şehirli nüfuslar arasında icra edilmelidir. Müslümanlar fetih yoluyla kazandıkları başarıları savaş yoluyla kaybetmişlerdir. Ancak ilim ve güzel öğüt vasıtasıyla kazandığı başarılar büyümeye ve zenginleşmeye devam etmektedir.

BIBLIYOGRAFYA

- Aziz Ahmad, *Studies in Islamic Culture in the Indian Environment*, Oxford, 1964.
- M.M.Ayoub, "Dhimmah in the Qur'an and Hadith," *Arab Studies Quarterly*, vol.5 (1983), pp.172-82.
- M.M.Ayoub, *The Qur'an and Its Interpreters*, I vol. To date, Albany, 1984.
- Muhammad b. Isma'il al-Bukhari, *Al-Jami' al-Sahih*, 4 vols., Cairo, 1343 A.H.
- Ahmad ibn Muhammed ibn Hanbal, *Musnad al-Imam Ahmad b. Hanbal*, 6 vols., Cairo, 1895 (rpt. Beirut, 1969; 2nd ed., Beirut, 1978).
- T.Izutsu, *God and Man in the Koran: Semantics of the Koranic Weltanschauung*, Tokyo, 1964.
- Muhammad b. Yazid Ibn Majah, *Sunan*, ed. M.F. 'Abd al-Baqi, 2 vols., Cairo, 1952-53.
- Malik b. Anas al-Asbahi, *Al-Muwatta*, 3 vols., ed. M.F. 'Abd al-Baqi, Cairo, 1951.
- Muslim ibn al-Hajjaj al-Qushayri, *Al-Jami' al-Sahih*, Cairo, 1343 A.H.
- 'Ali b.Husam al-Din al-Muttaqi al-Hindi, *Kanz al-'Ummal fi Sunan al-Aqwal wa al-Af' al*, 16 vols., ed.B. al-Hayyani, Beirut, 1979.
- Miguel Asin Palacios, *Islam and the Divine Comedy*, tr. H.Sunderland, London, 1926.
- Abu 'Isa b. Muhammad 'Isa ibn Sawrah al-Tirmidhi, *Sunan*, ed. 'I. 'Ubayd al-Da'as, 10 vols., Homs, 1965-1969.
- J.S.Trimingham, *Christianity among the Arabs in Pre Islamic Times*, London, 1979.
- Steven Mark Wasserstrom, "Species of Misbelief: A History of Muslim Heresiography of the Jews" (diss.), University of Toronto, 1985.